

Інна Харченко

(Суми)

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО МОВЛЕННЯ В СТУДЕНТІВ

У статті стисло витлумачуються такі поняття, як культура мови і мовлення, публіцистичний стиль мовлення, в центрі дослідження – формування в студентів вищих навчальних закладів культури публіцистичного мовлення передусім на заняттях з української мови за професійним спрямуванням, а також у системі навчально-виховних заходів. Розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення культури публіцистичного мовлення.

Ключові слова: публіцистика, культура мови і мовлення, публіцистичне мовлення.

The article briefly defines such notions as culture of the language and speaking, publicistic speaking style. The thesis focuses on formation of the public speaking culture of the students mainly at the studies of the Ukrainian teaching in its professional direction, and also via the educative activities. The practical recommendations in perfection of culture of publicistic speaking have been created.

Key words: publicism, language culture and speaking culture, publicistic speaking.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Національне оновлення життя громадян в Україні, потреба в розв'язанні цілого комплексу політичних, соціально-економічних, культурно-просвітницьких проблем ставить нові вимоги до мовної освіти й мовленнєвої підготовки студентів вищої школи.

Сучасний підхід до навчання мови визначається як основними функціями самої мови – слугувати найважливішим засобом спілкування й пізнання, так і замовленням самого суспільства – сформуванню різнобічно розвинену й соціально активну особистість, якій притаманна справжня культура спілкування за найрізноманітніших умов мовленнєвої діяльності, яка сповнена поваги також і до рідної мови, вміє вести діалог, дискутувати, толерантно відстоювати свої політичні погляди, доводити, точно й аргументовано висловлювати свої думки, дотримуючись при цьому мовних норм і правил мовленнєвої поведінки, тобто володіти також і культурою публіцистичного мовлення.

Розв'язання цих завдань безпосередньо пов'язане з реалізацією такої комунікативної мети курсу українська мова за професійним спрямуванням, як формування вмінь і навичок вільного володіння рідною мовою у всіх видах мовленнєвої діяльності, правильно користуватися її стилями, формами, жанрами. При цьому має забезпечуватися свідоме ставлення студентів до вивчення мови, володіння ними культурою спілкування взагалі і конкретно – культурою публіцистичного мовлення.

Фахівець з будь-якою галузі повинен досконало володіти державною мовою, культурою ведення полеміки, дискусій, уміти грамотно висловлювати свої думки.

Мова слугує досконалим інструментом не лише формування власної думки й почуття, але й знаряддям впливу на інших людей. Нелітературне, ненормативне мовлення – це, насамперед, свідчення невихованості людини, а вже потім – її неосвіченості. Фахівці з примітивними мовними якостями, яким вкрай важко висловити свої думки та логічно побудувати фразу із кількох слів, такими не народжуються, а виростають, на жаль, із студентської молоді. Викладач-мовник повинен сприяти розвиткові особистості майбутнього фахівця, здатного самостійно здобувати знання протягом усього життя. Саме від особистісних якостей викладача рідної мови, його культури, думки, почуттів залежить

формування інтелектуального потенціалу країни, витворення суспільних етичних й естетичних ідеалів, нових комунікативних стратегій, створення позитивної атмосфери спілкування.

Мова, виступаючи чи не найголовнішим засобом передачі інформації, потребує до себе належного, відповідального ставлення. Потрібно по-справжньому зробити її мовою вузівського викладання, якнайшвидше домогтися того, щоб в Україні не було громадян, які неприхильні чи байдужі до української мови, до історії та культури українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні українські мовознавці постійно тримають у полі зору проблему культури мовлення. Праці корифеїв україністики: С.Я. Єрмоленко, В.М. Русанівського, О.Д. Пономарева, О.А. Сербенської, Б.Д. Антоненка-Давидовича, М.М. Пилинського, Є.Д. Чак, А.П. Коваль, О.М. Пазяк, Л.І. Мацько, С.І. Головашука, Н.Д. Бабич та ін., – часопис “Культура слова”, що видається Інститутом української мови НАН України, публікації в інших фахових виданнях, словники-довідники є доказом того, що навіть у час новітніх лінгвістичних пошуків у царині дискурсології, когнітивістики, політичної лінгвістики тощо культура мовлення залишається “нетлінною класикою”.

Теоретико-методичні засади розвитку українського мовлення студентів обґрунтовані в працях М.І.Пентилука, Л.В. Барановської, Г.Д. Берегової.

Проблеми мовної підготовки студентів аналізують у науковій літературі Т.Кошелева, Г.Попова, І.Соломаха, Н.Ушакова, Н.Хлизова.

Лінгво-методичні й педагогічні основи формування умінь і навичок мовлення висвітлюються в працях Ф.І.Бусласва, К.Д.Ушинського, В.О.Сухомлинського, І.І.Срезневського.

Питання удосконалення культури публіцистичного мовлення школярів висвітлено в мовознавчих працях І.С.Гамрецького.

Хоча проблеми формування культури мовлення студентів постійно стають предметом зацікавлення багатьох учених, на сьогодні питання удосконалення культури саме публіцистичного мовлення студентів досі не стали об’єктом монографічного вивчення.

Мета дослідження полягає в опрацюванні науково обґрунтованої й експериментально перевіреної моделі поетапного формування в студентів культури публіцистичного мовлення.

Виклад основного матеріалу. Виховання культури мовлення студентів передбачає, зокрема, виховання й формування такого її складника, як культура публіцистичного мовлення. Ця культура досягається загальною культурою індивідуального мовлення носіїв конкретної мови. Тому виховання культури публіцистичного слова є всенародною справою, хоча найбільше – справою викладачів-словесників, трудівників преси, радіомовлення і кожного, хто добре володіє мовою і може слугувати прикладом для інших мовців. Культура публіцистичного мовлення досягається не тільки вивченням словесно-інтонаційних засобів мови, дотриманням літературних норм і чинного етикету, а й культурою мислення, культурою почуттів і мовленнєвої поведінки комунікантів.

З’ясуємо зміст основних категоріальних понять: культура мови й культура мовлення. В “Енциклопедії української мови” поняття “культура мови” трактується як “рівень володіння нормами усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування” [1, с. 648].

Культура мовлення – це нормативне, всенародно осмислюване, але індивідуально реалізоване й стилістично вмотивоване усне й писемне використання того, що закладене в змісті поняття-терміна культура мови, якою охоплюється вся сукупність норм

вимови, структурних форм мови на рівні слова, словосполучення й речення, вся система семантичних значень слів і фразеологізмів [3, с.2 4].

Культура мови – своєрідна статика в мові, тоді як її своєрідну динаміку представлено в змісті терміна культура мовлення. Обидва терміни – культура мови й культура мовлення – перебувають у синонімічній взаємодії з такими поняттями-термінами, як стилістика мови і стилістика мовлення.

Терміном публіцистика позначається різновид літературної творчості, мета якого полягає в тому, щоб у доступній для широкого читача мовній формі висвітлювати актуальні суспільно-громадські погляди, питання – політичні, філософські, юридичні, виробничі та ін.

Публіцистика – це переважно дійова галузь і таке ж знаряддя агітації й пропаганди певних суспільних ідей, засіб переважно політичного виховання й організації всіх чи певних верств народу [2, с. 186].

Термін мовний стиль трактуємо як один з основних різновидів літературної мови. Індивідуальна своєрідність кожного із стилів мови (розмовно-побутового, офіційно-ділового, наукового, художнього й публіцистичного) знаходить свій мовний вияв у певній системі стилетворчих засобів (лексичних, фразеологічних, морфологічних, синтаксичних), які нашаровуються на мовні засоби нестилетворчого плану, інакше кажучи, на нестилетворчі мовні одиниці (або інтерстилетворчі, міжстилетворчі), бо вони однаково властиві всім стилям мови, мають загальномовний статус буття й використання [4, с. 28].

Публіцистикою немалою мірою формується громадська думка, викликається живий відгук і реагування читачів (слухачів) на, як правило, найбільш актуальні або достатньо важливі громадські події. Публіцистика виступає однією з сфер масової й суспільно зорієнтованої сфери спілкування.

У публіцистиці якнайтісніше поєднуються контаміновані елементи наукового способу вислову з певними художньо-образними ознаками, які сукупно утворюють такий різновид мови (і мовлення), що його прийнято називати публіцистичним стилем мови (і мовлення).

Уваги потребує й аналіз сучасної української публіцистики, її мовної структури й мовленнєвих функцій, внутрішнє членування сучасного українського публіцистичного стилю на певні різновиди (підстили, жанри), на лексико-фразеологічну й граматичну, переважно синтаксичну, організацію кожного з них. Аналізуючи публічну комунікацію, ми можемо помітити очевидне зниження (усереднення, масовізація, огрубіння) мовного стандарту, що супроводжується активним уведенням елементів розмовного мовлення. Спостерігається посилення впливу розмовного типу мовлення на літературну мову. Сьогодні мова засобів масової інформації розглядається як нормотворчий фактор, що впливає на формування норм сучасної літературної мови, а також на рівень мовної культури. Вивчаючи публічну комунікацію, ми не можемо не відзначити, що зміни досить часто не збігаються з традиційними уявленнями про норму мовної поведінки. На сьогодні поширене масове введення сленгових маніфестацій розмовного мовлення, результатом якого є зниження мовної культури, і навпаки, зростання експресивності, посилення “особистісного” початку.

Ще одна причина, яка сприяє поширенню ненормативної лексики – демократизація мовної культури. Зниженню мовної норми у сфері публічної комунікації сприяє зменшення прошарку інтелігенції, що є потенційним носієм і користувачем літературної мови. Ця обставина негативно відбивається на рівні мовної культури суспільства.

Іноді особи з високим рівнем мовної компетенції часто навмисно допускають мовні вільності, які виконують певну значеннєву чи стилістичну функцію. Для створення атмосфери довіри, симпатії до співрозмовника журналісти останнім часом усе частіше використовують емоційно експресивну лексику. Телебачення і радіо також сприяють поширенню вживання ненормативної лексики.

Звичайно, слід звернути увагу і на ступінь освіченості населення. Найчастіше наявність вищої освіти є лише формальним показником і не гарантує володіння нормою літературної мови. Підтвердженням цього служить зниження чисельності реальних носіїв літературної норми порівняно зі зростанням кількості користувачів мовного феномена. Фактом є і те, що для активного володіння усною літературною мовою необхідний досить високий рівень мовної компетенції.

Справжня культура публіцистичного вислову настає за умови, коли написане чи прочитане в газеті відповідає ustalеним літературним нормам вислову, повністю узгоджується з вимогами сучасної української стилістики, бо стилістика є вченням про функції кожної з мовних одиниць, починаючи від звука (щонайменше в слові) і закінчуючи реченням будь-якої структури, тим більше абзацом, текстом. Стилiстика орієнтує кожного на вивчення “мови в дії”, в комунікативно-діяльнiсному аспекті, вияві. Наше спілкування з іншими завжди виразно чи з певною виразністю реалізується в параметрах якогось стилю, є або публіцистичним мовленням (у його письмовій чи усній формі), або розмовно-побутовим, або художнім і т. д. або певною мірою наше мовлення виявляється наближеним до одного зі стилів. Саме в цьому полягає її комунікативна сутність усіх стилів.

Публіцистичний стиль писемно чи усно проявляється в публіцистичному мовленні окремого, багатьох, усіх більш чи менш освічених мовців – членів певного етносу, виступає згустком певного комплексу мовних засобів у дії, у використанні, тобто в мовленні. Стилiстика публіцистичного мовлення є найвищим еталоном його культури.

Публіцистичний стиль членується на цілу низку жанрів, або підстилів. Це, зокрема: публіцистичні передові статті до газет, різного типу інформаційні статті, менші за обсягом матеріали (оглядові, статті-коментарі), відкриті листи, різного характеру нариси, репортажі, щоденники, памфлети і фейлетони, сатиричні замітки, реплікси, есе та ін.

У публіцистичній освіті студентів найбільше важить дотримання такої вимоги, як органічне поєднання програмового матеріалу під час вивчення будь-якої теми з тими завданнями, які зорієнтовані на формування в студентів певних знань і вмінь з культури публіцистичного мовлення.

Процес формування культури мовлення складається з таких основних компонентів: боротьба з мовленнєвою неохайністю в спілкуванні, уникнення типових порушень літературної мови в мовленнєвих стереотипах фахової галузі; моделювання мовленнєвих ситуацій, які виникатимуть у майбутній діяльності; формування вмінь сприймання, відтворювання і створення текстів різних видів і стилів; засвоєння професійної лексики і термінології; прищеплення студентам навичок роботи зі словниками, довідниками.

Визначальною ланкою в навчальній діяльності викладача виступає формування в студентів основ мовленнєво-публіцистичної культури. Навчальні завдання і форми роботи, зорієнтовані на формування в студентів культури публіцистичного мовлення, повинні стати вагомою частиною занять з мови. Адже на сьогодні деякі студенти не можуть вільно висловити думку, побудувати монолог з фахової проблематики, знайти своє місце в полілозі, дискутувати, вміти відстоювати свій погляд, знати правила ведення дискусії, її форми.

Подолання зазначених недоліків багато в чому залежить від відповідної системи підготовчих вправ. Творчі вправи збуджують інтерес студентів до їх власного мовлення і мовлення оточуючих, навички коректної поведінки під час спілкування, уміння користуватися мовленнєвим етикетом, правильно висловлювати думки. Пропонуються вправи в такій послідовності, щоб труднощі нарощувалися поступово. Виконуються вправи спочатку усно, потім письмово. Специфіка вправ визначається змістом навчального матеріалу і відповідає основним аспектам програми з української мови за професійним спрямуванням.

З цією метою пропонуємо деякі вправи творчого спрямування:

- побудувати висловлювання про свою професію в декількох варіантах: для учнів випускних класів, для виступу на місцевому телеканалі, для виступу на науковій конференції, використовуючи фахову термінологію і дотримуючись основних вимог до культури мовлення. Проаналізувати варіанти висловлювань;
- написати твір-роздум на суспільно-політичну чи морально-етичну тему, скласти тези, розгорнутий і диференційований план;
- відредагувати тексти;
- розширити зв'язне висловлювання;
- продовжити текст, зберігаючи стиль і авторську тональність;
- проводити навчальне комп'ютерне листування, тижні мови;
- організувати мовні конференції, що проводяться в межах університету, міжвузівські.

Проведення дебатів, полемік, дискусій в різних формах, які тематично можуть суттєво розрізнятися, набуваючи також і певного публіцистичного змісту. Саме в дискусії найефективніше формується мислення та мовлення, під час обговорення виявляються суперечності, висувуються аргументи і контраргументи, вибудовується логіка доводів, позиції учасників проекту. Разом із тим, студенти вчаться розглядати проблему з усіх боків, розмірковувати і формулювати свої погляди. Студенти повинні вміти аргументувати свої думки, висувати контраргументи опонентам, підтримувати дискусію, лаконічно доводити, доходити до компромісу. Ці вимоги до ведення дискусії дозволяють поступово формувати культуру мовлення, зокрема вислуховувати співрозмовника до кінця, не перебиваючи, задавати йому питання, спростовувати його судження або, навпаки, погоджуватися з ним, розгортаючи думку.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Публіцистичне мовлення, або публіцистичний стиль мовлення, – це одна з важливих комунікативно-функціональних підсистем, або різновидів літературної мови, це типові професійні сфери й способи використання мови.

Публіцистичне мовлення становить один із своєрідних і важливих виявів літературно-творчої діяльності людини.

Під час занять з української мови за професійним спрямуванням необхідно раціонально поєднувати форми, методи, види і прийоми навчальної роботи студентів з метою підвищення рівня культури мовлення; використовувати вправи і завдання комплексного характеру, спрямовані на удосконалення усного й писемного мовлення, вироблення умінь і навичок будувати висловлювання, уникаючи помилок.

Викладач повинен сприяти виробленню у студентів навичок ведення конструктивного діалогу та полілогу, розгорнутого монологу з фахової проблематики, удосконалювати вміння сприймання, відтворення готових і створення власних текстів.

Формування в студентів як загальної мовленнєвої культури, так і власне публіцистичної культури – в цьому слід вбачити одне із професійних завдань викладача української мови за професійним спрямуванням у ВНЗ.

Лише наполеглива і методично мотивована, систематична робота викладачів-словесників матиме результат під час оволодіння студентами необхідними знаннями і практичними вміннями в сфері культури публіцистичного мовлення, що є однією з найважливіших проявів літературно-творчої діяльності кожного студента.

Перспективу подальших пошуків у напрямку дослідження вбачаємо в удосконаленні системи вправ щодо формування правильності публіцистичного мовлення майбутніх фахівців певного напрямку та спеціальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська мова: Енциклопедія / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови / В.М. Русанівський (голова ред. кол.). – К.: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.

2. Выготский Л. С. Развитие устной речи. Собрание сочинений: В 6 т. / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3. – 367 с.
3. Гамрецький І. С. Публіцистичне слово в системі мовно-шкільної освіти / І.С. Гамрецький // Рідна школа. – 1999. – № 7-8.
4. Гамрецький І. С. Мовленнєво-публіцистична культура учнів: один з аспектів / І.С. Гамрецький // Дивослово. – 1999. – № 12.
5. Януш Я. В. Робота над піднесенням мовної культури бакалаврів на заняттях з української мови у вузі економічного профілю / Я. В Януш // Проблеми розвитку змісту освіти на бакалаврському етапі в світлі вимог ринкової економіки. Тези доповідей науково-методичної конференції. – К. – 1994. – С. 46.